

IN MEMORIAM

STIPE ŠUVAR (1936 – 2004)

Stipe Šuvar je rođen 17. veljače 1936. godine u zabiokovskom selu Zagvozdu (iza Gvozda) gdje završava osnovnu školu. Kao njezin najbolji učenik upisuje gimnaziju u Imotskom. Prva četiri gimnazijska razreda stanuje u dačkom domu u Imotskom jer ima stipendiju. Kad je uvedeno plaćanje dačkog doma, Šuvar se vraća u roditeljski dom u Zagvozdu jer njegovi roditelji nisu mogli pokrivati troškove smještaja u dačkom domu. Peti razred gimnazije polaže privatno, a kasnije nastavlja redovito školovanje. Vjerojatno u tom razdoblju radi šest mjeseci na pošumljavanju (kopa rupe po padinama Biokova).

Po završetku gimnazije upisuje studij na Pravnom fakultetu u Zagrebu, gdje je jedan od deset najboljih studenata. U početku se izdržavao prodajući po gradu novine, potom surađuje u zagrebačkom *Studentskom listu*. Nakon što je diplomirao pravo, upisuje studij filozofije (da bi, prema svom planu, zaokružio svoje znanje). Zapošljava se u Agrarnom institutu u Zagrebu.

Doktorirao je sociologiju na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1965. kad je imao 29 godina i smatran je tada najmlađim doktorom znanosti kod nas. Mentor mu je bio sociolog Oleg Mandić.

Stipu Šuvara upoznao sam na Kongresu omladine 1968. godine prenoseći mu pozdrave jednoga mladoga agronoma iz Dalmacije. On tada kao honorarni sveučilišni docent, urednik uglednog časopisa *Naše teme*, s reputacijom organizatora velikih socioloških istraživanja u Agrarnom institutu i osnivača i prvog glavnog urednika časopisa *Sociologija sela*, a ja student druge godine. Posljednji smo se put sreli na godišnjoj skupštini HSD travnja 2004. u Društvu nastavnika u Zagrebu kojom prilikom reče da je on sudionik i osnivačke skupštine HSD.

Kretanje u radnom odnosu:

– Od 1. studenog 1956. do kraja 1960. godine u radnom je odnosu kao urednik i glavni i odgovorni urednik (1958–1960) *Studentskog lista* u Zagrebu.

– U prosincu 1960. asistent na Sveučilišnoj katedri za teoriju i praksu socijalizma do 1. lipnja 1962.

– Od 1. lipnja 1962. u Agrarnom institutu stručni suradnik (sociolog-istraživač), potom rukovoditelj Sociološkog odjela te, naposljetku, direktor Agrarnog instituta (od veljače 1965.) do kraja rujna 1968.

– Od 1. listopada 1968. do kraja siječnja 1972. zaposlen je kao glavni i odgovorni urednik časopisa *Naše teme* u Zagrebu.

– Radni odnos na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu zasnovao je 1. veljače 1972. i tu ostaje – unatoč funkcijama koje je obavljao – do kraja svoga života, to jest do 29. lipnja 2004. Radni odnos na Filozofskom fakultetu bio je u stanju mirovanja četiri godine, i to od ljeta 1986. do ljeta 1990. za obavljanja funkcija u Predsjedništvu CK SKJ i u Predsjedništvu SFRJ.

Ostvario je sveukupno 48 godina radnog staža, a umro je u 69. godini života.

Šuvar je utemeljio i “formirao sociologiju sela u nas u institucionalnom i u programsko-formativnom smislu. Njegove zasluge kao osnivača *Odjela za sociologiju sela* i pokretača i glavnoga kreatora koncepcije časopisa *Sociologija sela*, doslovce su nemjerljive.” Iza Zagrebačke ruralno-sociologijske škole, njezine otvorenosti prema svijetu i prema novijim tendencijama u sociologiji i osobito sociologiji sela i njezinih dosega stajali su Šuvarovo enciklopede-

dijsko znanje, multidisciplinarnost i njegova uvjerenost da znanost i njezina primjena može pridonositi razvoju društva i, dakako, sela u njemu. Posebice iza toga stoji “njegov silan entuzijizam, ustrajavanje na timskom radu i znanstvenoj vrsnoći”. Ta je Zagrebačka ruralno-sociologijska škola iznimno pridonijela institucionalizaciji “ruralne sociologije kao istraživačke i nastavne discipline na sveučilištima Hrvatske i svih država nastalih raspadom druge Jugoslavije” (Antun Petak).

Šušar je kao sociolog analitički pratio bitne društvene procese kao što su industrijalizacija, deagrarizacija i urbanizacija hrvatskog (i bivšega jugoslavenskog društva) te sociodemografsku i stratifikacijsku tranziciju nekadašnjega seljačkog društva (u kojemu pred Drugi svjetski rat u Hrvatskoj 80 posto ljudi nije imalo svoj krevet) u industrijsko-urbano društvo s odgovarajućim stratifikacijskim sustavom. To je uvjetovalo pomicanje njegova znanstveno-istraživačkog i nastavnčkog interesa ka tom kontinuumu i rezultiralo uvođenjem u nastavu predmeta Sociologija naselja (ruralna i urbana sociologija), odnosno jednako tako predmeta Sociologija jugoslavenskog društva.

“Između mnogih polja, Stipe Šušar stvorio je u nas urbanu sociologiju”. Dušica Seferagić ističe kako je učio i od svojih bivših studenata moleći ih da mu posude svoje “radove da ih pročita” napominjući da je to “fascinantna i rijetka osobina među profesorima poznatim po svojoj sujeti!”. Pisac ovih redaka – iz osobnog iskustva – može posvjedočiti da je osobito cijenio mlade kolege u poslu, svoje nekadašnje studente, jer bi Šušar za naših razgovora o složenijim pitanjima iz sociologije o kojima je inače dosta znao, ipak na kraju znao reći kako će o ponečemu pitati mlade kolege na Odsjeku jer da su oni izvršno informirani.

U nastavničkoj karijeri na Sveučilištu u Zagrebu njegovo napredovanje kretalo se od asistenta, prosinac 1960. godine, preko izbora za docenta 1967., izvanrednog profesora 1974. te redovitog profesora 1982. godine. Za redovitog profesora u trajnom zvanju biran je nakon osamostaljivanja RH.

Kao rijetko koji sociolog-znanstvenik i sveučilišni profesor uređivao je u životu četiri znanstvena i stručna časopisa u tri grada i dva lista. Bio je pokretač i glavni i odgovorni urednik časopisa *Sociologija sela* (1963–1965), glavni i odgovorni urednik časopisa *Naše teme* (1963–1972), jedan od tri glavna i odgovorna urednika časopisa *Marksističke sveske* (Sarajevo, 1970–1973) te glavni i odgovorni urednik teorijskog časopisa *Socijalizam* (Beograd, 1983–1987). Kao što je već spomenuto u mladim, studentskim danima bio je glavni i odgovorni urednik zagrebačkoga *Studentskog lista* (1958–1960), a u svojim zrelim godinama pokrenuo je, osnovao, izdavao i bio glavnim i odgovornim urednikom mjesečnika za demokraciju i socijalnu pravdu *Hrvatska ljevica* od 1994. godine do lipnja 2004., odnosno do kraja svoga života.

Predavao je na poslijediplomskim studijima u Zagrebu, Ljubljani, Beogradu, Sarajevu, Rijeci, Novom Sadu i Podgorici (nekoć Titogradu).

Provodio je brojna empirijska istraživanja i vodio istraživačke timove (npr. velika anketa seoske omladine 1962/1963, anketa seoskog stanovništva 1967., sociološka istraživanja u svrhu izrade urbanističkog plana Zagreba i generalnoga urbanističkog plana zagrebačke regije 1968–1974. godine, te sociološka istraživanja u svrhu izgradnje novih dijelova Novog Sada i Osijeka, ispitivanje kulturnih potreba radnika u Zagrebu 1984–1987).

Evo, ukratko što su o njemu kao čovjeku, znanstveniku, profesoru, sociologu, ali i angažiranom intelektualcu, rekli neki od kulturnih, javnih i znanstvenih radnika.

... “Stipe je za mene bio čovjek čija privrženost idealima ulijeva poštovanje i čistoću u ljudskim odnosima” (Josip Šentija).

“Umro je čovjek koji je u značajnoj mjeri sudjelovao u oblikovanju modernih hrvatskih političkih, kulturnih i znanstvenih zbivanja, uvijek na sebi svojstven način obilježen dosljednošću vlastitog svjetonazora” (Vladimir Šeks, predsjednik Hrvatskog Sabora).

Profesor Šušar “je bio dobar profesor i u odsutnim trenucima pošten i korektan” (Vjerran Katunarić).

“Stipe Šušar služio je na čast socijalističkoj ideji u ljudskom ponašanju, znanosti i politici” (Zorica Stipetić).

Neki njegovi radovi o klasno-slojnoj strukturi društva izazivali su polemičke rasprave. U jednom od posljednjih svojih tekstova zapisao je: “Polazimo od činjenice da modernu radničku klasu čine svi pripadnici društva koji svoju radnu snagu iznajmljuju bilo privatnom vlasniku bilo državi.” Smatrao je mogućom “socijalističku perspektivu u Hrvatskoj u sklopu epohalno-svjetskog rađanja i nastajanja socijalizma kao društva slobode, jednakosti i bratstva.” Istodobno je pisao “da nije moguć povratak na... socijalizam prošlosti, no da je neizbježan socijalizam u budućnosti, u kojem će postojati i politička i ekonomska i socijalna demokracija i u kojem će se težiti da, kako je to svojedobno formulirao Karl Marx 'sloboda svakog čovjeka bude uvjet slobode za sve' (...)” (*Hrvatska ljevica* poseban broj, listopad 2004. str. 13).

Iza njega ostaju ne samo znanstveni radovi i časopisi. “Prof. dr. Stipe Šušar ostavlja golemo djelo na mnogim područjima svoga znanstvenog i ukupnoga javnog djelovanja. Pomagao je i pomogao mnogima, neposredno i posredno: onima koji su to od njega tražili, ali još i više onima koji to nisu ni tražili” (Slobodan Uzelac). Međutim, “mnogi kojima je pomogao, to su zaboravili, a neki kojima i nije mogao pomoći, to su upamtili” (Ivan Cifrić).

Odlazak Šušara “je veliki gubitak za sve nas i za ovu zemlju” (Milan Kangrga).

Stipe Šušar je jedan od onih... “koji je znao ne skršiti se kad se sve oko njega skršilo i kršilo i koji je znao ne povijati se pred olujnim vjetrovima pred kojima su se mnogi drugi tako brzo i lako povijali”... nego je kao politički angažiran intelektualac “uporno i dosljedno prakticirao politiku programa i ideja i programskih konfrontacija” (Srdan Vrcan).

Njegova je deviza bila knjigom na knjigu, a ne čovjek na čovjeka (Ratko Bubalo), a... “njegova je prisutnost bila jaka, neodoljiva, zanimljiva, jedinstvena...” (Predrag Matvejević).

Prof. Šušar će “nedostajati, njegov oštri humor i dosjetke, zafrkancija, ali i ozbiljnost u ozbiljnim stvarima i situacijama. Predmeti koje je zasnovao na Odsjeku za sociologiju neće biti zaboravljeni, a njegovo djelovanje, aktivnost i napisana djela ostat će trajan doprinos našoj znanosti” (Ognjen Čaldarović).

Radeći sa Šušarom u grupi za ruralnu sociologiju u Agrarnom institutu, Vlado Puljiz je dobro upoznao njegova “bitna karakterna obilježja: ogroman talent, poduzetnost i veliku radnu energiju, te nepatvorenu čovječnost, koja je, čini se, mnogima ostala skrivena iza njegove dobro poznate, ali dobrodušne ironije” (Vlado Puljiz).

Alija Hodžić primjećuje da je uvijek kod Šušara “bio prisutan cinički realizam i utopizam jednog realiste. Bio je, dakle, ciničan, konfliktan, duhovit, neosvetoljubiv, solidaran.”

Prof. dr. Ivan Cifrić uočava da je volio “svoj nastavnički poziv, koji je redovito i prijegorno obavljao, unatoč i drugim obvezama”.

B. Čulig kaže da je prof. Šušar bio osoba koju je možda – kao pročelnik Odsjeka za sociologiju – “najviše susretao na Odsjeku, što znači zapravo da je on vrlo često bio na svom poslu, da je radio mnogo, da je radio na mnogo predmeta, da je mnogo surađivao sa studentima i svojim kolegama i da zapravo ne znam ni jednu osobu iz struke koja je toliko uložila u struku.” Dao je izniman doprinos kulturi i sociologiji, a... “taj čovjek je doista pridonio hrvatskoj znanosti uopće i time ostavio iza sebe ogroman materijal koji će još generacije proučavati” (Benjamin Čulig).

Jedan nepotpun popis njegovih radova sadržava 480 bibliografskih jedinica (Vidi: Š. Pilić: Prilozi za bibliografiju radova prof. dr. Stipe Šušara, *Školski vjesnik*, Vol. 53, br. 3–4/2004. str. 279–310) od kojih se najmanje dvadeset odnosi na knjige. U strogo znanstvenom smislu značajniji je doprinos dao knjigama: *Sociološki presjek jugoslavenskog društva*, *Između zaseoka i megalopolisa*, *Samoupravljanje i alternative* (u pet izdanja) te dvije dvotomne i voluminozne knjige *Socijalizam i nacije* te *Sociologija sela*. Možda bi se tome mogla pridodati i njegova zad-

nja knjiga *Hrvatski karusel* pisana (u odnosu na druge) na atipičan način, kao što je sebe i sam smatrao atipičnim sociologom u Hrvatskoj.

Od 1974. do 1982. bio je član Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske i predsjednik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu. Za njegovo ime vezuje se reforma obrazovanja u to vrijeme, ali i pothvati u kulturi, kao što su otvaranje Stalne izložbe crkvene umjetnosti u Zadru, Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Muzeja “Mimara” i Muzejskog centra “Julije Klović” u Zagrebu, izgradnja nove zgrade Nacionalne i sveučilišne biblioteke.

Mnogi su suglasni u tomu da je zaslužan za četiri kapitalna objekta kulture u Hrvatskoj. Međutim, tri od ta četiri objekta podržavala je i vlast, dok Nacionalna i sveučilišna biblioteka (NSB), zbog ondašnjeg programa stabilizacije, nije bila u planu gradnje. Službena politika u Hrvatskoj bila je dakle, protiv gradnje NSB-a. Šušar je iskoristio mogućnost u propisima: ako samoupravnim sporazumima većina zaposlenih u jednoj grani djelatnosti prihvati da izdvaja sredstva za neku investiciju, onda Sabor SRH donosi Zakon kojim proglašava obavezu za sve. U pripremi toga angažirao je na stotine ljudi, od običnih građana do akademika. I sad se živo sjećam kako mi je radosno, kasno navečer, telefonirao da je, primjerice, većina zaposlenih u građevinarstvu Hrvatske prihvatila sporazum o izdvajanju financijskih sredstava za NSB.

Prof. B. Čulig tvrdi da je prof. Šušar bio “omiljen među studentima” čega se sjeća još iz vremena kad je i sam studirao, a iz posljednje generacije studenata kojima je Šušar predavao Kaja Ocvirek-Krušić priopćava nam da prof. Šušar “nikad nije imao potrebu da se dokazuje na studentima” da je *Sociologiju sela*, iako je govorio “prilično tiho” ipak “slušalo jako puno ljudi”. Oni su studenti “iz prvih klupa i oni koji su se srijedom ujutro dizali da stignu do osam sati na *Sociologiju prava*, dobili pune bilježnice njegovih digresija, i digresija na digresije, u kojima je sa savršenom sociološkom imaginacijom povezivao osobne anegdote i doživljaje iz svakodnevnog života s makronivoom. I užasno je puno toga znao. (...) zatim, objašnjavao je narodne poslovice tako što bi ih smjestio u suvremeni kontekst. I za devedeset posto studenata mogao je na temelju njihovog prezimena reći točno iz kojeg su mjesta.” (...) “Nikad nije radio probleme studentima, nije ga ni smetalo ni vrijeđalo kada bi ljudi kasnili na predavanja, ... imao je termine za ispite svaki tjedan” (K. Ocvirek-Krušić).

I kao što reče prof. dr. Ivan Cifrić na oproštaju od Šušara na Mirogoju: “Čitav je život živio između hvale i kritike, gradeći svoj svijet i vlastiti put među sociolozima, angažiranim intelektualcima i političarima.” I dalje: “Rodio se u seoskoj sredini, siromašan – umro je u velikom gradu kao sveučilišni profesor, siromašan, a ostavio je u nasljeđe značajan prilog znanstvenom bogatstvu hrvatske sociologije.” Živio je, u privatnom životu, skromno.

U vrijeme kad je bio predsjednik SKJ, slučajno smo se sreli u zagrebačkom Palaceu. I nakon kraćeg razgovora rekoh mu da tramvajem produžujem za Jarun. Ponudio se da me odveze svojim osobnim kolima. Bio je to već legendarni bijeli golf. Kad je prof. Šušar vozio niz Savsku cestu, mnogi vozači pored i iza nas su trubili. Rekoh mu da vjerojatno nešto nije u redu s automobilom. Ne, kaže on, negoduju što sam otišao na dužnost u Beograd. Međutim, na moj nagovor ipak je zaustavio auto i vidjeli smo da se auspuh vuče po cesti. Tražio je komad žice da ga zaveže. Pravio sam se ozbiljan, ali sam u šali rekao da zgrada Vjesnika nije daleko i da ću zamoliti nekog novinara da napravi fotoreportažu o predsjedniku SKJ koji sam sebe vozi u dotrajalom automobilu koji se praktično na cesti raspada. Na to je odgovorio: “Možeš otići, ali ti neće vjerovati jer misle da imam ogromnu pratnju i još veću imovinu.”

U gimnaziji aktivno djeluje u Narodnoj omladini (kasnije Savez omladine) te je kao maturanat primljen u KP/Savez komunista.

1972. godine kooptiran je u CK SKH, a za člana užega partijskog vodstva u Hrvatskoj biran je (po prvi put) 1982. godine. Na 13. kongresu SKJ 1986. godine izabran je (po prvi

put) za člana CK SKJ, te za člana njegovog Predsjedništva. Od lipnja 1988. do svibnja 1989. bio je predsjednik Predsjedništva CK SKJ, a od svibnja 1989. do kolovoza 1990. član Predsjedništva SFRJ, kad ga je hrvatski Sabor opozvao.

“Dvadesetak njegovih knjiga, na stotine članaka i bezbroj javnih nastupa... materijalni su dokaz njegove neiscrpane energije i kreativnosti po kojoj je znan mnogima” (Ivan Magdalenić).

“Umro je protiv svoje volje, ali je živio po svojoj volji” (Đuro Šušnjić).

“Šuvarov sprovod na Krematoriju u Zagrebu bio je do sada neviđen skup intelektualne ljevice, valjda najveći nakon smrti Vladimira Bakarića i Miroslava Krleža. Ne po direktivi, po srcu” (Vilko Luncer).

Sahranjen je na Mirogoju, na polju 111.

Nadao se da će imati više vremena za pisanje. Namjeravao je do kraja srediti rukopise dviju gotovo dovršenih knjiga (*Historia tragicomica* i *Ogledi o tranziciji i globalizaciji*) i ubrzati pisanje novih, u prvom redu udžbenika iz sociologije prava i memoarskih zapisa kojima je već bio odredio naslov: *Za sve su mi krivi Hrvati i Srbi*. Posljednje poglavlje tih memoarskih zapisa trebalo je nositi naslov: “Jesam li mogao biti drugi i drugačiji?”.

Neposredno nakon njegove smrti pojavio se, u Zagrebu, u samom središtu grada, u Draškovićevoj ulici grafit: “Trg Šuvaru”.

Šime Pilić